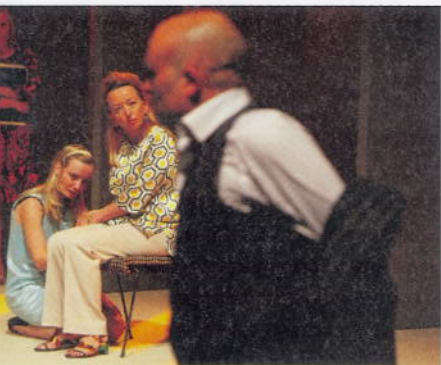

MAMA WAARIN IEDEREEN KAPOT GAAT

TONEEL // KAT OP EEN HEET ZINKEN DAK DOOR TONEELGROEP AMSTERDAM / TONEELSCHUUR PRODUCTIES // JUNI 2012 TONEELSCHUUR HAARLEM

Door Hana Bobkova

Voor *CAT ON A HOT TIN ROOF* ontving Tennessee Williams in 1955 zijn tweede Pulitzer-prijs. Kort daarna werd de verfilming, met Elizabeth Taylor en Paul Newman in de hoofdrollen, meerdere malen bekroond. Hoewel zowel de tekst als de film een aantal verouderde esthetische conventies bevat bewezen ze sindsdien herhaaldelijk hun kracht. Vele van Williams' personages zijn legendarisch geworden. Niet alleen dankzij de filmindustrie maar ook op het toneel, waar ze met hun vitaliteit de destructie bestrijden. In bijna al zijn toneelstukken portretteert Williams zichzelf in zowel vrouwelijke als mannelijke figuren. In *KAT OP EEN HEET ZINKEN DAK* tematiseert hij zijn eigen problematiek van verslaving en homoseksualiteit.

Blanche Dubois uit *A STREETCAR NAMED DESIRE*, een van de bekendste uit Williams' portrettengalerij, riep ooit in de vertolking van Chris Nietvelt (Het Zuidelijk Toneel, 1996) zeer tegenstrijdige reacties op. Dat gold overigens voor de hele grensoverschrijdende voorstelling die Ivo van Hove er toen van maakte.

Grensoverschrijdend is de meest recente Williams-enscenering allerminst. *KAT OP EEN HEET ZINKEN DAK*, in het regiedebuut van Jacob Derwig, raakt het publiek wel maar de afwijkingen van het realisme zorgen bij niemand voor verontwaardiging. Derwig bewerkte en vertaalde de tekst samen met Kim van Kooten met oog voor het veranderde theatrale idioom; hedendaags gevoel en levenspatronen resoneren erin. De voorstelling is toegankelijk, mede door de humor (ook al is die behoorlijk schrijnend en vooral verbaal), het verhaal blijft intact, de *mise-en-scène* is eenvoudig en helder en de acteurs boeien. De tekst, inclusief regieaanwijzingen, is gezuiverd en ontdaan van alles wat bij Williams als 'barok' aangevoeld zou kunnen worden, té realistisch of té psychologisch, maar er is geen puritein aan het werk geweest. Te uitvoerige verbale begaafdheid werd ingedamd, met als winst een voorstelling zonder pauze van nauwelijks twee uur. Er wordt slechts minimaal verwezen naar de ontstaansperiode van het stuk en nog minder naar de voor Williams zo typerende zuidelijke en broeierige sfeer.

Het verhaal heeft genoeg ingrediënten voor melodrama en sentiment. De situatie is de dag van de vijftenzestigste verjaardag van Big Daddy, die wordt gevierd met zijn vrouw Big Mama en hun twee zonen Gooper, getrouwd met Mae en vader van een paar (eveneens aanwezige) kinderen, en Brick, getrouwd met Maggie, maar kinderloos en alcoholicus. In de loop van het drama worden vele geheimen onthuld, uit het verleden maar ook uit het hier en nu. Williams heeft wat dat betreft een *well-made play* geschreven. Big Daddy komt te weten dat hij terminaal ziek is en de destructie van Brick is het gevolg van de cruciale rol die hij heeft gespeeld bij de dood van zijn beste vriend, om maar enkele van de onthullingen te noemen. Niet verrassend is de hebzucht van de andere zoon en zijn vrouw, de beschaafde roofdieren die op de erfenis uit zijn.

De jaren vijftig en zestig echoën in twee televisietoestellen van bescheiden afmetingen en in de glimmende stoffen en Courrège-snit van de jurken. De zeer uitvoerige regie- en decoraanwijzingen met alle details van het huis van Williams zijn nagenoeg weggelaten. Een kleurrijke omgeving doet er niet toe. Dat is natuurlijk een al lang gebruikt middel op het Nederlands toneel, net als het laten verdwijnen van de helft van de personages. Maar Brick heeft ook geen been in het gips, hoewel hij struikelt en dan weer rent als een kievit. En in plaats van whisky schenkt hij de ijsklontjes uit een emmer, waarmee hij af en toe symbolisch speelt. Een stoel voor Big Daddy, een matrasje op de grond voor Maggie, een verdwaalde bal van onzichtbare kinderen, maar vooral een stok van Brick dienen als welsprekende voorwerpen in dit familiedrama, waarin volgens de regisseur 'iedereen kapot gaat'.

De omgeving verwijst nog het meest naar de oorsprong van het theater en biedt de basis voor de klassieke *mise-en-scène* door een driedelige verdeling van de ruimte: een vrij smalle strook vloer voor het langwerpige podium, met links en rechts enkele trappen, met daarachter een aantal draaipanelen die als deuren of doorkijkjes naar de achterliggende ruimte kunnen functioneren. Doeltreffend verdeeld als het domein van Maggie (Karina Smulders) links en dat van Brick (Barry

Atsma) rechts. De vraag over een machtsstrijd wordt hiermee meteen opgeworpen, maar nog meer over de hoofdrolspeler. Maggie of Brick? Tijdens de voorstelling verschuift de dominantie van de een naar de ander, aangevoerd door de tekst. Ook de vader in de vertolking van Gijs Scholten van Aschat kan wedijveren om die eer.

Aanvankelijk duurt het lang, misschien net te lang, voordat Maggie alle verbale en non-verbale tactieken heeft gebruikt om Brick te benaderen. Karina Smulders speelt haar beschaafd en leunt minder nadrukkelijk op haar uiterlijk dan de tekst suggereert en haar befaamde voorgangster Liz Taylor deed. Fulminerend tegen het hebben van kinderen ('nekloze gedochten'), beheerst, provocerend, denkend, in ondergoed en zich dan weer verkledend prijst ze Brick aan en maakt hem jaloers, attaqueert hem met haar woorden, pijnigt en vernedert hem en raapt zijn gevallen wandelstok stok niet op. Bij dit alles probeert ze de wanhoop te bezweren, steeds vechtend en met brede en open gebaren de ruimte toe-eigenend, om dan weer naar zichzelf te wijzen als naar een anker in een woelige zee. Eenzaam, kwetsbaar en krachtig tegelijk. Wat een wonder om deze rol te spelen zonder pathos, zelfs met een vleugje nuchterheid. Zij gebruikt als uiterste middel de waarheid en haalt zo de eerste bakstenen uit de ondoordringbare muur van apathie om Brick. Hoewel het geheim van hun huwelijkse voorwaarde nergens expliciet wordt onthuld, is het overduidelijk dat Brick haar als vrouw verafschuwt en afkeer heeft van elk lichame-lijk contact.

Brick is nog minder toegankelijk dan je op basis van de tekst zou verwachten. Lamgeslagen, apathisch, opvliegend en agressief, liggend en half zittend bij zijn ijssemer, wachtend op een lichtknopje dat in zijn hoofd 'uit klikt', zodat het warme licht uitgaat en de koele nacht wordt aangezet: 'Ineens is er - rust!' Dat gebeurt, het toneel baadt letterlijk in dat koele licht, maar tijdens het

wachten daarop smelten de pijn en wanhoop in zijn gezichtsuitdrukking en de waanzin in zijn ogen en zij laten niet alleen de vernietigende kracht van leugens over zijn gevoelens zien, maar ook de wurgende 'samenzwering' van de wereld waarin hij leeft en die hem niet toelaat de waarheid over zijn geaardheid of die van zijn vriend te erkennen.

Daartoe wordt hij gedwongen in een magistrale dialoog met Big Daddy, waarin Gijs Scholten van Aschat opnieuw getuigt van zijn grote bereik in het komische en tragische. Deze Big Daddy heeft het ver geschopt; hij is miljonair en tegelijk een boerenlul uit Mississippi, met slimheid in zijn blik en de timing van een grote *comédien*. Met een gemene bothed tegenover zijn vrouw, sympathie voor Maggie, levenslust en het vermogen 'te filosoferen' over de ethische kwesties van het leven, vooral over eerlijkheid en verdraagzaamheid, fulminerend tegen hypocrisie, leugens en bedrog.

Daaraan doet eigenlijk iedereen mee die weet van zijn naderende dood maar daarover zwijgt of, nog erger, vrolijk is over zijn gezondheid. Er zijn wel gradaties in deze houding, de ergste is ongetwijfeld de motivatie om het hem wel te vertellen vanwege de noodzaak een testament op te maken. Daarin schitteren, keihard en gemeen, met zogenaamd het hart op de tong, Gooper en Mae (Leon Voorberg en Wendell Jaspers). Marieke Heebink speelt de moeder met een dik opgelegde vrolijkheid en hunkerend naar sympathie. Afkeer en medelijden roept ze op. Weer een schitterend portret van Heebink.

Prachtig is het staaltje dramatische ironie op het moment dat de vader zijn hypocrisie heeft opgebiecht en hij Brick dwingt de waarheid over zichzelf onder ogen te zien. Dan krijgt ook hij de waarheid te horen over zijn snel naderende dood. Waarheid als wraak? Zijn open mond en het hoofd dat langzaam naar beneden zakt doen ook de toeschouwers naar adem snakken.

Wie is dus hier de hoofdpersoon van alle elende? Ik denk het publiek, dat wordt gecon-

fronteerd met het herkenbare, met de ogenschijnlijke eerlijkheid waarmee mensen leven en verschrikkelijke dingen tegen elkaar kunnen zeggen, maar waarmee ze ook in leugens en onwetendheid leven. Daarmee raakt de voorstelling niet alleen aan de wortels van de beschaafde samenleving (sinds de Grieken), maar ook aan het specifieke wat bijvoorbeeld Edward Albee, die andere beroemde Amerikaan, in zijn toneelstukken aan de kaak stelde, iets wat in elke samenleving leeft die gelooft in haar eigen illusie. Dat de makers van deze voorstelling van de gefrustreerde, zwijgende of babbelzieke zuidelijke temperamenen van Williams onze tijdgenoten wisten te maken, is heel mooi.